

SERIE BLOGS - 2020

Er gebeurt veel binnen het sociaal domein. Vanzelfsprekend hebben deze (recente) ontwikkelingen invloed op het werk van adviesraden sociaal domein. In deze serie blogs deel ik mijn gedachten hierover.

Petra van der Horst

Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein

**VAN GEMEENTE
NAAR
GEMEENSCHAP**

**VAN INDIVIDUELE
VOORZIENINGEN
NAAR COLLECTIEF
AANBOD**

**VAN EEN
EXCLUSIEVE NAAR
EEN INCLUSIEVE
SAMENLEVING**

**VAN
SYSTEMWERELD
NAAR LEEFWERELD**

**HEB BEN
GEMEENTEN EEN
ROL IN DE
PARTICIPATIE-
SAMENLEVING?**

Van gemeente naar gemeenschap

Hoe maak je een goede omslag van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving? Wat betekent dat voor gemeenten en inwoners? Ook niet onbelangrijk: wat voor rol speelt een adviesraad daarin? Al jaren houden deze vragen me bezig. In deze blog ga ik in op hoe we de omslag van gemeente naar gemeenschap vorm kunnen geven. Welke voorwaarden zijn daarvoor nodig?

De decentralisaties hebben grote veranderingen teweeggebracht voor mensen die ondersteuning nodig hebben. De overheid, het Rijk, trekt zich terug. Kijk naar de afbouw van bedden in de GGZ, de trend naar wonen in de wijk en het langer thuis blijven wonen van senioren. Dat zorgt voor grote uitdagingen en vraagstukken die nu op het bordje liggen van de gemeenten en de lokale politiek. Naast de decentralisaties zijn ook de principes van de participatiesamenleving meer en meer leidend. Wat kun je zelf nog doen of oppakken, samen met je omgeving? Als dat niet voldoende is, komt pas als allerlaatste de betaalde zorg om de hoek kijken. Voeg daarbij de dubbele vergrijzing en de personeelstekorten in de zorg en het is duidelijk dat de participatiesamenleving noodgedwongen nog sneller dichterbij komt dan gedacht.

Andere verhouding tot elkaar

In de participatiesamenleving komen mensen in een andere verhouding tot elkaar te staan. Er wordt meer en meer verwacht van naasten, burens en het eigen initiatief. Mensen die zichzelf onvoldoende kunnen redden, worden daardoor afhankelijker van hun omgeving. Taken van professionals gaan naar vrijwilligers, individuele ondersteuning maakt plaats voor algemene collectieve voorzieningen. Een voorbeeld is de aanpak van eenzaamheid. Gemeenten betrekken daarbij nadrukkelijk vrijwilligers(organisaties). Het moge duidelijk zijn dat dit invloed heeft op inwoners die ondersteuning nodig hebben, maar ook op het werk dat vrijwilligers doen.

Van professioneel naar vrijwillig

Kwam er vroeger een betaalde kracht bij mensen thuis om te helpen met het eten. Tegenwoordig brengen vrijwilligers hoogbejaarde senioren met de belbus naar een buurthuis waar ze een gezamenlijke maaltijd nuttigen die door wijkbewoners is bereid. We zien dus een beweging van professionele hulp naar vrijwillige hulp en van professioneel maatwerk naar een groepsaanpak. Inwoners houden zwembaden en buurtwinkels overeind omdat de gemeenten er zelf geen geld meer voor (over) hebben. Als Koepel hebben we daar geen oordeel over, deze beweging hoeft niet per definitie verkeerd te zijn. Je samen voor iets inzetten, zorgt voor meer onderlinge samenhang en verbinding.

Voorwaarde: een krachtige gemeenschap

Er is wel een probleem. Een voorwaarde voor zorgen voor elkaar is een krachtige en betrokken gemeenschap. Het vraagt van inwoners dat ze zich realiseren dat er andere zaken van hen verwacht worden. Maar de ene gemeenschap is veel krachtiger en meer betrokken dan de

andere. En meer zorgen voor elkaar lukt alleen als mensen elkaar kennen - of kunnen leren kennen -, anders komt er niets op gang. En daar zie ik een taak weggelegd voor de adviesraden, die de lokale samenleving op hun duimpje kennen. Weten zij òf en welke voorwaarden hun gemeente schept voor een krachtige gemeenschap waar mensen elkaar kennen? In welke mate informeert de gemeente de adviesraad en de wijkbewoners daarover? En hoe ondersteunt de gemeente de eigen initiatieven? De adviesraad is aan zet om dit duidelijk te krijgen en te maken.

Petra van der Horst,
Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein

Van individuele voorzieningen naar collectief aanbod

Het wordt langzamerhand onbetaalbaar voor elk kwetsbaar individu een op maat gesneden oplossing of voorziening te financieren. Bovendien zijn er onvoldoende mensen om dat soort ondersteuning en zorg te geven. Het is aan de gemeenten de keus te maken en de balans te vinden in wat zij individueel en collectief aanbieden. Gezien de vraagstukken lijkt het een logische keuze om meer voor collectieve voorzieningen te kiezen. In de praktijk zie ik echter bij gemeenten juist de neiging om die te stoppen. Is dit wel een verantwoordelijke keuze als je ziet hoeveel mensen met een ondersteuningsbehoefte thuis blijven wonen en/of dichtbij huis oplossingen nodig hebben? Wat kan een adviesraad met dit vraagstuk?

'Doordecentraliseren'

Lokaal zien we dat er steeds meer gezocht wordt naar collectieve oplossingen om in individuele behoeftes te voorzien. In mijn vorige blog heb ik het voorbeeld van de maaltijdvoorziening genoemd: senioren eten niet mee in hun eentje thuis, maar vrijwilligers brengen hen naar een eetpunt in de wijk. Gemeenten leggen hun verantwoordelijkheid voor ondersteuning van de individuele burger steeds meer bij de samenleving. Vaak is dit een onbewust proces. Een inwoner klopt aan bij de huisarts met allerlei klachten, deze verwijst door naar de welzijnscoach. Die op zijn beurt zorgt ervoor dat de persoon in kwestie bij de biljartvereniging terecht kan. Met in het achterhoofd het idee dat door meedoen hij zich minder eenzaam gaat voelen. 'Doordecentraliseren' noem ik dat. Maar de biljartvereniging heeft niet direct door dat deze inwoner eigenlijk komt, omdat hij eenzaam is. Ook realiseert de vereniging zich onvoldoende dat zij deel is van de oplossing én nieuwe verantwoordelijkheden krijgt. Voor de adviesraad ligt hier een belangrijke taak: zijn vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties zich ervan bewust dat ze nieuwe verantwoordelijkheden krijgen? Wat willen en kunnen vrijwilligers, wat zijn hun grenzen? En wat hebben ze nodig om die verantwoordelijkheid op zich te nemen?

Afbraak collectieve voorzieningen

Je ziet het aantal buurthuizen in steden en dorpen afnemen. Soms wordt een buurthuis zelfs afgebroken, omdat er geen middelen zijn om te renoveren. Terwijl juist deze laagdrempelige ontmoetingsplek een verlengde huiskamer is voor buurtbewoners die aan huis gekluisterd zijn. Maatschappelijk vastgoed, zoals boventallige scholen of brandweerkazernes worden niet ingezet voor de buurt, maar om er woningen of een hotel van te maken. Het afstoten van dit maatschappelijk bezit – dat beschikbaar zou kunnen komen voor collectieve voorzieningen – is zorgelijk.

Verlengde huiskamers

Gemeenten vragen actie van vrijwilligers om initiatieven te ontplooiën voor een zorgzame wijk, voor een koffie-inloop. Maar waar kunnen zij naar toe als deze voorzieningen er niet zijn of worden gesloten? Je kunt moeilijk van vrijwilligers vragen in hun eigen huis een koffieochtend te organiseren. Collectieve voorzieningen zijn juist nodig om de participatiesamenleving op te bouwen en kwetsbare mensen in een buurt te kunnen laten wonen. Mensen die kwetsbaar zijn, hebben verlengde huiskamers nodig.

Uitdaging

Waar ligt hier de uitdaging voor adviesraden? Heeft uw gemeente collectieve voorzieningen? Houdt uw gemeente er rekening mee dat maatschappelijk vastgoed ook gebruikt kan worden voor buurtvoorzieningen? Hoe neemt een gemeente inwoners mee in de beweging van individueel naar collectief? En worden vrijwilligers gefaciliteerd en wordt er rekening gehouden met hun grenzen? Het in stand houden of zorgen voor collectieve voorzieningen in de wijk, is een voorwaarde om je sociaal veilig en thuis te voelen.

Petra van der Horst,
Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein

Van een exclusieve naar een inclusieve samenleving

In de verzorgingsstaat kon iedereen zich met zijn of haar vraag tot de overheid richten in de wetenschap dat die zich ontfermde over de gehandicapte buurman, de overbuurman in verwarring en het meisje met autisme. Maar samenleven laat zich niet regelen door de overheid. Nu we in een participatiesamenleving leven, is het zaak opnieuw de balans op te maken: wat kunnen en willen we betekenen voor onze medemens. Maar hoe doen we dat? Hoe transformeer je van een exclusieve samenleving naar een inclusieve? We komen immers voortdurend met elkaar in aanraking en raken steeds meer op elkaar aangewezen.

Onzichtbare drempels

Het is een hele klus het verdrag van de Verenigde Naties 'Onbeperkt meedoen' in wijken en steden handen en voeten te geven. Vaak denken we daarbij alleen aan ouderen of mensen met lichamelijke beperkingen. Maar er zijn ook groepen met andere, soms onzichtbare beperkingen: verstandelijk beperkte mensen, patiënten met een GGZ-achtergrond en inwoners met een justitie-verleden. Zij wonen tegenwoordig steeds vaker in gewone huizen in wijken en buurten in plaats van in een instelling. Mensen die net een beetje anders zijn hebben een warme, veilige, en dus inclusieve wijk nodig om zich thuis te voelen. Zij hebben ook te maken met ontoegankelijkheid, niet letterlijk maar er zijn onzichtbare drempels. Die heten dan stigmatisering en uitsluiting.

Afgewezen

Een voorbeeld. Stel je voor: je stapt als hoogbejaarde weduwe een buurthuis binnen om te gaan eten. Je ziet een groepje vrouwen van jouw leeftijd bij elkaar zitten, met sommigen heb je wel eens een praatje gemaakt. Je wilt aanschuiven, maar pas als je dichterbij komt, zie je dat er weliswaar stoelen vrij zijn maar daar liggen tassen op. Dan krijg je te horen dat deze stoelen voor de vriendinnen zijn. Je druipt af en voelt je afgewezen. Vrijwilligers en professionals zouden moeten helpen om buurthuizen en ontmoetingsplekken gastvrij te maken, zouden zich bewust moeten worden dat uitsluiting snel op de loer ligt. De oplossing voor het probleem van de weduwe is eenvoudig: vrijwilligers kunnen afspreken de tafelzettingen in goede banen te leiden of afspreken dat er geen stoelen vrijgehouden worden.

Buitengesloten

Een buurt heeft een buurtapp, waar iedereen, ook mensen die psychisch anders in elkaar zitten, aan meedoet. Denken ze. Stel je voor dat je erachter komt dat er een buurtfeestje georganiseerd is, maar dat jij daarvoor – met je achtergrond in de GGZ - niet bent uitgenodigd. En ook niet gevraagd bent mee te helpen. Het is niet moeilijk voor te stellen dat je je dan niet welkom meer voelt, sterker nog: buitengesloten voelt. Zo creëer je onveiligheid in buurten. De sociale media zorgen voor steeds meer digitale uitsluiting.

Inclusieve plekken

Een GGZ-instelling organiseerde elke vrijdagmiddag een koffiemiddag. Het initiatief stierf een zachte dood, want niemand wilde met het stempel psychiatrisch patiënt geafficheerd worden.

Het kan ook anders: zorg voor ontmoetingsplekken die wel inclusief zijn. Ik ken een tweedehandswinkel waar je ook koffie kunt drinken. Mensen kunnen daar als klant vrij rondlopen en een bakkie doen. Misschien komt iemand met een psychiatrisch verleden daar wel wekelijks langs en gaat van lieverlee hand- en spandiensten verlenen. Supermarkten of grote warenhuizen organiseren plekken waar klanten een kopje koffie kunnen drinken. Ik noem dat inclusieve plekken, plekken die ontstaan vanuit een andere bedoeling, waar geen stigma aan zit. Ik pleit voor meer van deze plekken.

Uitsluiting

Uitsluiting is, psychologisch gezien, bijna het ergste dat je kan overkomen. Menswaardigheid komt ook tot uitdrukking als mensen mee mogen doen. In een wijk moeten we warme plekken koesteren waar mensen zichzelf kunnen zijn of geprikkeld worden om mee te doen. De uitdaging in de participatiesamenleving is dat een deel van de professionele hulp niet nodig is of anders ingezet kan worden als mensen zich geaccepteerd voelen.

Adviesraden

Wat kunnen adviesraden hierin betekenen? Ze kunnen zich verdiepen in hoe uitsluiting werkt door met inwoners te spreken die daar zelf mee te maken hebben (gehad). Ze kunnen zich vergewissen of hun gemeente warme plekken heeft waar iedereen zich welkom voelt. Wat zijn obstakels voor een inclusieve wijk? Hoe kun je je bewust worden wat uitsluiting veroorzaakt? Dat is makkelijker gezegd dan gedaan, want daar moet je je dan wel voor openstellen. Maar een poging doen kost niets.

Petra van der Horst,
Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein

Van systeemwereld naar leefwereld

Wetten, regels en producten zijn inherent aan de systeemwereld. Die producten zagen we als de oplossing voor individuele problemen, passend bij autonome mensen in de verzorgingsstaat. We zijn in overgang naar de participatiesamenleving en nemen afscheid van de verzorgingsstaat. Dat betekent nieuwe manieren van denken en doen. Opnieuw de balans opmaken is niet toereikend, het roer moet om: niet meer uitgaan van de systeemwereld, maar de leefwereld van mensen als uitgangspunt nemen.

Inleven in anderen

De systeemwereld vaarwel zeggen, betekent (leren) aansluiten bij de belevingswereld van inwoners. Je kunnen inleven in anderen en maatwerk leveren. Wat voor zorgen en schaamte hebben mensen? Hoe voelt iemand zich met een verstandelijke beperking of psychische handicap? Hoe is het voor dak- en thuislozen om opeens weer een eigen huis te hebben? Wat komen die groepen tegen als zij in de wijk komen wonen?

Nieuwe rol

De gemeente geeft in de participatiesamenleving dus zaken terug aan de samenleving, aan maatschappelijke organisaties, aan vrijwilligers. Alle omwentelingen vinden dus feitelijk plaats in de samenleving in de leefwereld van mensen. Inwoners krijgen daardoor een andere verantwoordelijkheid en andere rollen. Ik krijg bijvoorbeeld te maken met mijn buurman die een verleden heeft bij de GGZ. Ik ben vrijwilliger van de Zonnebloem en krijg te maken met eenzaamheid. Ik zit in de scouting en ik moet kennis hebben van autisme.

Wat kan ik doen?

In de verzorgingsstaat was ik een cliënt en had ik iets nodig van de overheid. De participatiesamenleving spreekt mij als mens aan op mijn eigen kracht en verwacht initiatieven van mij. Of ik dat nu wil of niet. Daardoor kom ik in een andere verhouding tot mijn omgeving te staan. Dat hoeft helemaal niet verkeerd te zijn, maar mijn gemeente moet dan wel weten hoe ik die nieuwe rollen beleef. Hoe voel ik mij als buurman naast een psychiatrisch kwetsbaar iemand? Hoe onderken ik eenzaamheid? Wat kan ik doen, heb ik hierin een rol en zo ja welke? En hoe helpt of faciliteert de gemeente mij?

Kanteling

Inwoners worden soms onverwachts geconfronteerd met die nieuwe werkelijkheid. Een voorbeeld. Een vrijwillige vervoersdienst met zeventig vrijwilligers vervoert ouderen. De gemeente sluit een aantal buslijnen en denkt handig te zijn door die vrijwillige vervoersdienst in plaats daarvan in te zetten. Ze vragen de vrijwilligers langs al de oude bushaltes te rijden om mensen (ook jongeren en forenzen) op te pikken. Dat was buiten de waard gerekend, want de vrijwilligers gaven niet thuis. Zij wilden geen jongeren en forenzen vervoeren, hun hart lag bij het helpen van ouderen. Bovendien wilden ze geen broodroof plegen, want bij de busfirma waren chauffeurs ontslagen. Op tijd rijden wilden ze al helemaal niet. De gemeente was compleet voorbijgegaan aan de belevingswereld van mensen die zich vrijwillig inzetten. Bij de

verschuiving/kanteling van problemen dient een gemeente zich ook te realiseren waar de grenzen van vrijwilligers liggen.

Adviesraden

In de kanteling van systeemwereld naar leefwereld zie ik een uitdaging voor de adviesraden weggelegd. Heel veel inwoners zijn niet op de hoogte en niet voorbereid op de nieuwe rollen en verwachtingen. Sommigen kijken met pijn in hun buik naar hun rol als mantelzorger, buurvrouw of vrijwilliger of raken in paniek van de hoge verwachtingen. Adviesraden zouden hun gemeente hierover kunnen informeren en de leef- en belevingswereld van inwoners onder de aandacht brengen. En kennen zij de zorgen van mensen die net even anders zijn, maar ook de zorgen van hun omgeving hoe hiermee om te gaan? Last but not least: op wat voor manier ondersteunt de gemeente ze hierin? In de kanteling naar de leefwereld zie ik niet alleen nieuwe rollen voor bewoners weggelegd, maar ook en zeker voor gemeenten.

Petra van der Horst,
Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein

Hebben gemeenten een rol in de participatiesamenleving?

In de verzorgingsstaat benaderde de gemeente grote groepen mensen individualistisch, in de participatiesamenleving laat de gemeente zaken over aan de samenleving, aan maatschappelijke organisaties, aan vrijwilligers, aan actieve inwoners. Je zou kunnen denken dat de rol van gemeenten dus uitgespeeld is. Maar niets is minder waar. Hun rol verandert. In plaats van regisseren en dirigeren wordt hun rol meer die van inspireren, ondersteunen en weten wat er leeft onder burgers. Maar zijn zij zich wel bewust van die nieuwe rollen en verantwoordelijkheden op lokaal niveau?

Om de kanteling van systeemwereld naar leefwereld te maken, is een betrokken en stevige gemeenschap noodzakelijk. In de ene gemeente, bijvoorbeeld een dorp, is er wel gemeenschapszin, maar in een nieuwbouwwijk in een stad, komt dat niet op gang. Ik heb gemerkt dat gemeenten zich daar niet altijd bewust van zijn. Wat doe je als die betrokken gemeenschap niet ontstaat? Bedrijf je dan een politiek van laissez-faire of weet je als gemeente in welke wijken en buurten mensen elkaar helpen en waar niet? Stimuleer en ondersteun je bewonersinitiatieven of bezuinig je op collectieve voorzieningen als buurthuizen? Maak je nieuwe inclusieve ontmoetingsplekken mogelijk? Besef je dat voor een leefbare participatiesamenleving verlengde huiskamers nodig zijn?

Inclusiviteit verwelkomen

Hoe welkom zijn mensen die net even anders zijn in een gemeente? Hoe inclusief is zij voor mensen met een andere kleur, een andere godsdienst en hoe worden die betrokken bij de gemeenschap? Uit recent onderzoek – in een project in de gemeente Veendam – bleek dat mensen met dementie minder snel verslechteren als ze de gewone dingen kunnen blijven doen. Dus als mevrouw Pieterse lid van een zangclub is, is het zaak dat ze daar kan blijven zingen, ook als ze eens een valse noot aanslaat. Goed, ze doet dan niet meer mee bij de kerstuitvoering, maar ze kan wel in het koor blijven. Kent een gemeente de zorgen van mantelzorgers en burens van mensen die net even anders zijn? Hoe helpt ze inwoners hiermee om te gaan?

Grenzen van vrijwilligers

Bij het doorschuiven van verantwoordelijkheden naar actieve inwoners en vrijwilligers spelen de gemeenten ook een rol. Zijn inwoners zich ervan bewust dat zij een andere rol krijgen en hoe helpt of faciliteert een gemeente daarbij? En weet ze waar de grenzen van vrijwilligers liggen, wat ze op zich willen en kunnen nemen? Ik ken een gemeente waarin kerken het initiatief namen tot vrijwillige schuldhulpmaatjes, dat was een welkome aanvulling op de gemeentelijke financiële schuldhulpverlening. Burgers helpen burgers. De kerken bekostigden alles, maar hadden geen geld meer voor deskundigheidsbevordering. Ze vroegen de gemeente om die paar duizend euro te financieren. Bij die aanvraag kwamen de schuldhulpmaatjes in een bureaucratisch moeras terecht. Met zo'n houding worden inwoners en wat zij doen voor anderen niet echt op waarde geschat. Voor de weg naar een participatiesamenleving zijn dat

soort initiatieven juist broodnodig. Na veel vijven en zessen kwam het geld er tenslotte, maar het leek een gunst van de gemeente. Terwijl de vrijwilligers hun best deden de samenleving leefbaar te houden. En de gemeente te ontlasten.

Hoe het wel moet

Een andere voorbeeld. Mensen met een licht niet aangeboren hersenafwijking en demente ouderen gingen elke dag met een busje naar de dagbesteding buiten het dorp. De mantelzorgers en deelnemers werden onrustig van die verplaatsing. Een aantal vrijwilligers uit het dorp opperde zelf een dagbesteding op te zetten met een professionele coördinator. En zo gebeurde het: de gemeente stelde een ruimte beschikbaar en betaalde een coördinator.

Rol gemeente verandert

Het is duidelijk dat de rollen en verantwoordelijkheden van gemeenten veranderen. Ze moeten leren signaleren waar lacunes liggen, weten wat er leeft in buurten en wijken en waar inwoners zaken op kunnen en willen pakken. Ze zouden zich bewust moeten zijn of worden dat voor een leefbare samenleving actieve inwoners nodig zijn die initiatieven nemen. Maar dat die inwoners niet alles kunnen en dat zij wel ondersteuning en faciliteiten nodig hebben. In bovenstaande voorbeelden schoot het aan burgerkracht niet tekort, maar vrijwilligers konden geen zaaltje betalen en hadden geen geld voor deskundigheidsbevordering.

Nieuwe vorm overheid

We zijn langzaam op weg naar een nieuwe vorm van overheid. De ene gemeente is daar verder in dan de andere. Het roept vragen en dilemma's op: wat kan ik als gemeente wel loslaten en wat niet? Gemeenten hebben daarvoor mensen nodig die kennis van zaken hebben over wijken en buurten. En die weten hoe ze een participatiesamenleving handen en voeten moeten geven. Inwoners, vrijwilligers en hun organisaties kunnen heel veel, niet alles hoeft op professionele basis gedaan te worden. Veel zaken zijn dicht bij huis op een simpele manier te regelen. Maar de gemeente is en blijft nog steeds aan zet voor specifieke en specialistische hulp. Die niet door actieve inwoners en vrijwilligers gedaan kan worden.

Petra van der Horst,
Directeur Koepel Adviesraden Sociaal Domein